

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Golonko pt. „Znaczenie produkcji surowców zielarskich w kształtowaniu sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych (na przykładzie województw podlaskiego i lubelskiego)”

Problem badawczy podjęty w recenzowanej pracy należy do grupy zagadnień ekonomicznych charakteryzujących się wieloaspektowością i dużą złożonością wzajemnie ze sobą powiązanych kwestii. Wynika to m.in. z faktu, że sytuacja dochodowa gospodarstw rolnych jest zależna od bardzo wielu czynników i uwarunkowań o charakterze mikroekonomicznym i makroekonomicznym, a także od specyficznych cech lokalnego środowiska, czy okoliczności powiązanych z historią i tradycją regionalną. Jest to przy tym problem mający dość silne odniesienia w teorii ekonomii i to nie tylko z odległej przeszłości, ale także dostrzegany w aktualnych paradygmatach i koncepcjach formułowanych na gruncie nauk ekonomicznych.

Jak wynika ze struktury pracy doktorskiej, Autorka dostrzegła złożoność podjętej tematyki, czego dowodem jest akcentowanie kwestii wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju rolnictwa w kontekście wykorzystania czynników produkcji, czy ocena skali i przyczyn różnicowania dochodów w rolnictwie Polski i innych krajów Unii Europejskiej. Na tym dość szerokim tle, podjęta została kwestia oddziaływania produkcji surowców zielarskich na poziom dochodów gospodarstw rolnych z dwóch województw Polski Wschodniej, które, zdaniem Autorki, wyróżniają się, na tle innych województw w Polsce, pod względem skali uprawy ziół.

W przypadku badania złożonych zagadnień ekonomicznych, usytuowanych w szerokim kontekście uwarunkowań mikro- i makroekonomicznych i powiązanych bezpośrednio lub pośrednio z kilkoma nurtami, paradygmatami, czy koncepcjami ekonomicznymi, dość często pojawia się problem z precyzyjnym sformułowaniem głównych zadań badawczych. Wydaje się, że podobnie było w przypadku recenzowanej rozprawy. Z jednej strony bowiem Autorka podjęła dość wąsko zakreślony główny cel badań (rozpoznanie poziomu dochodów gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawie ziół na tle sytuacji ekonomicznej gospodarstw innych typów produkcji rolnej). Jednocześnie przyjęła kilka celów szczegółowych, które zakresem tematycznym dość mocno wykraczają poza zadanie wynikające z celu głównego (przedstawienie koncepcji wielofunkcyjnego i zrównoważonego rolnictwa jako strategii wykorzystania czynników produkcji; zapoznanie się z poglądami naukowców dotyczącymi problematyki dochodów w teoriach ekonomicznych; ocena poziomu dochodów i efektywności w polskim rolnictwie w porównaniu do innych krajów UE). Z kolei niektóre inne cele szczegółowe wprawdzie dotyczą problemu uprawy czy rynku ziół, ale mają dość luźny związek

z badaniem oddziaływania takiego profilu produkcji na poziom dochodów gospodarstw rolnych.

W rezultacie znacząca część pracy (rozdziały 2, 3, 4), mimo, że jest powiązana z realizacją celów szczegółowych, to ma jedynie luźny i pośredni związek z poszukiwaniem odpowiedzi na zasadnicze pytanie o znaczenie uprawy ziół w kształtowaniu dochodów gospodarstw rolnych. Jest to szczególnie wyraźnie widoczne w drugim rozdziale pracy zatytułowanym „Wielofunkcyjny i zrównoważony rozwój rolnictwa jako strategia wykorzystania czynników produkcji”, którego treść ma wprawdzie związek z realizacją jednego z celów szczegółowych, ale słabo nawiązuje do głównego problemu podjętego w rozprawie. Ponadto, mimo że Autorka przeprowadziła dość szeroki przegląd literatury na temat cech i uwarunkowań rozwoju wielofunkcyjnego oraz zrównoważonego rolnictwa i obszarów wiejskich, to nie podjęła próby odpowiedzi na pytanie czy uprawa ziół w badanych przez nią gospodarstwach może przyczynić się do wdrażania założeń każdej z tych koncepcji, czy być może jest odwrotnie. Podobną uwagę można odnieść do podrozdziału na temat alternatywnych źródeł dochodów, bo w pracy nie ma wyjaśnienia, czy uprawa ziół w wybranych do badania gospodarstwach powinna być traktowana jako alternatywne źródło dochodów, a jeśli nie – to jakie znaczenie ma ten wątek z punktu widzenia realizacji celów pracy.

Tematyka trzeciego rozdziału rozprawy została skoncentrowana na charakterystyce niektórych cech rynku surowców zielarskich w wybranych krajach Unii Europejskiej i spoza Unii. Jest tu dość dużo danych liczbowych ilustrujących m.in. powierzchnię upraw, zbiory, a także wartość oraz dynamikę eksportu i importu ziół i przypraw na świecie. Na podstawie tych danych Autorka stwierdziła, że Polska należy do głównych producentów ziół w UE, ale nie ma jej wśród największych eksporterów ziół. W latach 2007-2018 nie uwidoczniła się także tendencja do szybkiego przyrostu eksportu polskich ziół i przypraw, a ponadto indeksy dynamiki eksportu wykazywały dość duże wahania w kolejnych latach. Można to traktować jako dowód na niezbyt mocną pozycję polskich producentów ziół na rynku europejskim. W tej części pracy nie ma jednak próby poszukiwania odpowiedzi na pytanie o przyczyny takiego stanu, zwłaszcza w sytuacji gdy znacznie większą stabilność wykazywały indeksy zmian poziomu importu ziół i przypraw. Ponadto szkoda, że w podrozdziale dotyczącym rynku ziół w Polsce Autorka nie zaprezentowała – przynajmniej w ogólnym zarysie – miejsca województw podlaskiego i lubelskiego wśród innych regionów w Polsce, pod względem powierzchni upraw, zbiorów i sprzedaży surowców zielarskich, co mogłoby dowodzić prawidłowości lokalizacji miejsca badań. Z całą pewnością taka analiza byłaby tu bardziej uzasadniona niż np. prezentowanie wskaźników dynamiki eksportu i importu ziół i przypraw w różnych państwach na świecie, niezakończonych żadną istotną konkluzją, poza stwierdzeniem, że w latach 2009-2010 tylko w niektórych państwach wskaźniki te zmniejszyły się.

W czwartym rozdziale pracy Autorka skoncentrowała uwagę na czynnikach kształtujących poziom dochodów i efektywności rolnictwa w państwach UE. Jest tu dużo różnych miar i wskaźników ilustrujących sytuację w każdym z państw członkowskich Wspólnoty. Należy tu docenić wysiłek Doktorantki w gromadzeniu i opracowaniu danych statystycznych na temat różnych aspektów funkcjonowania rolnictwa w każdym z państw UE,

w tym podkreślających skalę zróżnicowania poziomu dochodów i efektywności sektora rolnego i kierunki zmian pod tym względem w ostatnich kilkunastu latach. Mało jest tu jednak ważnych konkluzji wynikających z analizy prezentowanych danych, nawiązujących zwłaszcza do głównego problemu podjętego w pracy. Z całą pewnością ten rozdział rozprawy miałby większą wartość merytoryczną, gdyby Autorka podjęła próbę wyjaśnienia przyczyn dużego zróżnicowania dochodów i efektywności w europejskim rolnictwie. Ważne byłoby tu także określenie zakresu potrzeby dostosowań w polskim rolnictwie, w celu poprawy dochodowości gospodarstw i wzrostu efektywności ekonomicznej, a na tym tle roli upraw zielarskich w takim procesie.

Jeśli bowiem na podstawie analizy porównawczej poziomu efektywności rolnictwa w państwach UE, Autorka dochodzi do (dość abstrakcyjnej) konkluzji, że polskie rolnictwo można by zaliczyć do efektywnych, gdyby w celu osiągnięcia niezmięnionej dochodowości czynników produkcji, angażowało mniejszą o 75% liczbę pracujących, o 60% mniejszą powierzchnię użytków rolnych i zmniejszyło zużycie energii o 60%, to nasuwa się pytanie czy zwiększenie uprawy ziół byłoby tu dobrym rozwiązaniem i dlaczego.

Dość ścisły związek z głównym problemem podjętym w rozprawie doktorskiej ma piąty rozdział, w którym scharakteryzowane zostały zasoby czynników produkcji i wyniki ekonomiczne gospodarstw prowadzących uprawę ziół w województwach podlaskim i lubelskim. Dominuje tu analiza porównawcza gospodarstw zielarskich z czterema innymi typami produkcyjnymi gospodarstw. Takie podejście metodyczne jest uzasadnione, bo daje możliwość oceny znaczenia uprawy ziół w kształtowaniu dochodu rolniczego (i innych kategorii ekonomicznych i produkcyjnych) na tle innych kierunków użytkowania ziemi rolniczej. Wątpliwości może budzić natomiast określenie badanych gospodarstw jako specjalizujących się w produkcji ziół, gdy jako kryterium specjalizacji przyjęto „udział wartości ziół w wartości ogółem, wynoszący minimum 25%”. Autorka nie wyjaśnia przy tym jak definiuje kategorię „wartość ziół”, nie powołuje się także na literaturę i badania innych autorów, które uzasadniałyby stosowanie takiego kryterium specjalizacji. Kwestia ta wydaje się o tyle ważna, że sprawa specjalizacji pojawia się nie tylko w tym rozdziale pracy, ale jest eksponowana w celu głównym rozprawy. W końcowej części tego rozdziału Doktorantka wykorzystowała model regresji wielorakiej do oceny oddziaływania różnych zmiennych na wielkość dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego, co ma bardzo ważne znaczenie z punktu widzenia realizacji celów pracy. Z tych obliczeń wynika, że pozytywny wpływ miały „wartość produkcji ogółem” i „wielkość dopłat ogółem”, natomiast negatywnie wpływały „koszty ogółem” i „inwestycje brutto na 1 hektar użytków rolnych”. W konkluzji Autorka słusznie zauważa, że ocena oddziaływania inwestycji na poziom dochodu wymagałoby badania tych relacji z uwzględnieniem przesunięcia czasowego, nie wyjaśnia natomiast jakie znaczenie dla kształtowania poziomu dochodów miała uprawa ziół.

W ostatnim rozdziale pracy zostały podjęte dwie istotne kwestie bezpośrednio powiązane z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie o znaczenie upraw zielarskich w kształtowaniu dochodu rolniczego: 1) ocena poziomu nadwyżki bezpośrednio uzyskiwanej z produkcji ziół na tle kilkunastu innych upraw w wybranym gospodarstwie rolnym; 2) określenie roli powiązań integracyjnych między gospodarstwami produkującymi zioła, a

wybranych zakładem przetwórstwa ziół. Analiza pierwszego z wymienionych zagadnień dała Doktorantce podstawę do stwierdzenia, że uprawa ziół generowała znacznie wyższą nadwyżkę bezpośrednią w porównaniu z większością innych roślin uprawnych, w tym zwłaszcza w stosunku do upraw zbożowych. Natomiast badanie drugiego z wymienionych zagadnień zostało przeprowadzone przy wykorzystaniu wskaźnika mierzącego stopień integracji między gospodarstwami (dostawcami) surowca zielarskiego, a wybranym zakładem przetwórstwa ziół zlokalizowanym w woj. podlaskim, ale współpracującym także z producentami ziół w woj. lubelskim. Przy zastosowaniu trzech poziomów stopnia integracji (niski, średni, wysoki), Doktorantka stwierdziła, że w przypadku badanego przedsiębiorstwa i jego dostawców ziół wskaźnik stopnia integracji przyjmował wartość charakteryzującą średni poziom. W zakończeniu tego rozdziału zabrakło jednak oceny i konkluzji, jakie znaczenie ma taki stan dla kształtowania dochodów gospodarstw rolnych uprawiających zioła. Szerszej interpretacji wymagałoby ponadto przyczyny dla których ogólny wskaźnik stopnia integracji jest na średnim poziomie, natomiast cząstkowa wartość wskaźnika integracji obliczonego tylko dla dostawców (rolników i zbieraczy ziół) jest niska i to szczególnie w przypadku rolników uprawiających zioła.

Ocena wartości merytorycznych rozprawy

1. Doktorantka podjęła w rozprawie ważny poznawczo problem badawczy, który ma wiele aspektów i kontekstów i którego analiza wymaga dobrej znajomości zagadnień z zakresu ekonomiki i organizacji gospodarstw, finansów w rolnictwie, czy uwarunkowań makroekonomicznych kształtujących procesy przemian rozwojowych w rolnictwie i jego otoczeniu.
2. Główny problem badawczy dotyczący znaczenia produkcji surowców zielarskich w kształtowaniu sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych został w teoretycznej części pracy dobrze usytuowany w kontekście uwarunkowań wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju rolnictwa, natomiast w części empirycznej pracy zbyt mało jest prób pokazania powiązań między uprawą ziół a wdrażaniem zasad rozwoju wielofunkcyjnego i zrównoważonego.
3. W całej pracy Autorka dość szeroko wykorzystała literaturę, co świadczy o dobrej znajomości podjętej problematyki od strony zagadnień teoretycznych. Spełniony został w ten sposób ustawowy wymóg wykazywania ogólnej wiedzy teoretycznej przez Doktorantkę.
4. Słabszą stroną pracy jest nadmiar opisu prezentowanych zagadnień w części empirycznej, natomiast zbyt mało jest pogłębionej analizy, która z kolei byłaby podstawą do formułowania ocen i konkluzji dotyczących szczegółowych kwestii podejmowanych zwłaszcza w rozdziałach 4, 5 i 6.

Ocena metody badań

1. Konstrukcja rozprawy jest prawidłowa, ale treść większości rozdziałów jest dość luźno z sobą powiązana, a w niektórych fragmentach zbyt słabo podporządkowana rozwiązywaniu głównego problemu badawczego, co może być jednak usprawiedliwione wspomnianą już wcześniej złożonością i wieloaspektowością badanego problemu.
2. Analizy prezentowane w pracy są oparte na bogatym materiale empirycznym i przy wykorzystaniu różnych metod statystycznych, co można traktować jako dowód posiadania umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i spełnienia przez Doktorantkę wymogu oryginalnego rozwiązania problemu naukowego
3. W kontekście oceny zastosowanych metod badawczych, wątpliwość może budzić przyjęte przez Autorkę kryterium na podstawie którego badane gospodarstwa prowadzące uprawę ziół zostały zaliczane do specjalistycznych. Zabrakło tu przede wszystkim uzasadnienia zastosowania dość mało wymagającego kryterium, a ponadto nie wyjaśniono czy i w jakim stopniu kryterium takie zostało spełnione przez gospodarstwo, które jako case study było podmiotem analizy w szóstym rozdziale pracy i gdzie uprawa ziół zajmowała mniej niż 10% powierzchni zasiewów.

Ocena formalna

1. Tematyka pracy doktorskiej zarówno w części teoretycznej, jak też analizy empirycznej mieści się w dziedzinie nauk społecznych, dyscyplinie: ekonomia i finanse.
2. W moim przekonaniu, recenzowana rozprawa spełnia wymogi pracy doktorskiej określone w art.13 ust.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. z 2017 roku, poz.1789) i art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 roku, poz.1669), bo - jak wynika z oceny merytorycznej i metodycznej, stanowi oryginalne rozwiązanie podjętego problemu, a jej Autorka wykazała się wystarczającą wiedzą teoretyczną i umiejętnością prowadzenia pracy naukowej.

Podsumowując, stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Magdaleny Golonko pt. "Znaczenie produkcji surowców zielarskich w kształtowaniu sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych (na przykładzie województw podlaskiego i lubelskiego)" spełnia wymogi pracy doktorskiej. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie jej Autorki do obrony pracy przed Radą Dyscypliny Ekonomii i Finansów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

26.05.2020 r.

